

PAPER DETAILS

TITLE: Türk Tarih Yazimında Haçlı Seferleri

AUTHORS: Aydın Usta

PAGES: 309-336

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3635505>

Türk Tarih Yazımında Haçlı Seferleri

The Crusades in Turkish Historical Writing

Aydın Usta*

*Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul,
Türkiye

ORCID: A.U. 0000-0002-6639-5880

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Aydın Usta,
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,
Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul,
Türkiye
E-posta/E-mail: aydin.usta@msgsu.edu.tr

Başvuru/Submitted: 08.09.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested:
20.09.2023

Son Revizyon/Last Revision Received:
25.09.2023

Kabul/Accepted: 22.10.2023

Atıf/Citation:

Usta, Aydın. "Türk Tarih Yazımında Haçlı Seferleri."
Tarih Dergisi - Turkish Journal of History, 81 (2023):
309-336.
<https://doi.org/10.26650/iutd.20238109>

ÖZ

İnsanlık tarihinin en uzun soluklu mücadelelerinden biri durumundaki *Haçlı Seferleri* ifade ettiği anlam olarak da geniş bir çerçeve içermektedir. Nitekim Endülüs Müslümanlarına karşı yapılan, Doğuda Levant'a karşı gerçekleştirilen, Osmanlı'nın Balkanlarda ve Avrupa'da ilerlemesine duyulan tepkide kendisini gösterdiği gibi günümüzde dahi farklı şekillerde dillendirilebilmektedir. XVIII. yy'da başlatılan çalışmaların bir sonucu olarak dünya üzerinde bu konuyla ilgili yoğun bir faaliyet ve ortaya çıkarılan yüzlerce eser mevcuttur. Ancak ülkemizde durum biraz farklıdır. Türklerin bu seferler silsilesinin her safhasında üstlendikleri başrole karşın Türkiye'de Haçlı Seferleri ile alakalı çalışmalar dünya geneline nispetle çok daha geç başlamıştır. Öte yandan ilk müstakil çalışmaları yapan değerli hocamız Prof. Dr. Işın Demirkent'in 1962'de bir doktora tezi ile açtığı bu yol, ilerleyen süreç içerisinde giderek gelişmiştir. Sonuçta bugüne gelindiğinde ülkemizde oldukça kapsamlı bir eserler silsilesi oluşturulabilmiştir. Müstakil çalışmalar, yüksek lisans ve doktora tezleri, farklı dillerden yapılan tercümelerle genişlemeye devam etmektedir. Bu makalede ülkemizdeki Haçlı Seferleri ile alakalı faaliyetlerin durumu, nasıl başlayıp geliştiği sahayla ilgili eksiklikler değerlendirilmeye gayret edilmiştir. Ayrıca son kısımda bu konuda eserler kaleme almış bazı akademisyenlerin çalışmalarının kaynakçası verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Haçlı Seferleri, Prof. Dr. Işın Demirkent, Levant, Türkiye, Tarih Yazımı

ABSTRACT

As one of the longest-running struggles in human history, the Crusades have taken on a wide range of meaning. As a matter of fact, it this meaning can be expressed in different ways even today, as it manifests itself in the reactions against the Muslims of Andalusia, against the Levant in the East, and against the progress of the Ottoman Empire in the Balkans and Europe. As a result of the studies started in the 18th century, intensive activity has occurred with hundreds of works on this subject being found in the world. However, the situation is slightly different in Türkiye. Given the leading role Turks have played in every phase of these series of campaigns. This vein of study was started by Prof. Dr. Işın Demirkent (1962), who carried out the first independent studies; with a her doctoral dissertation and has gradually developed over time. As a result, a very comprehensive range of works has been created in Türkiye today. And continues to expand with independent studies, master's theses and doctoral dissertations, and translations from different languages. This article, attempt to evaluate the status of activities

related to the Crusades in Türkiye, in term of how they started and developed, as well as any deficiencies related to the field. Additionally, the last section of the article provides a bibliography of the works some academicians have written on this subject.

Keywords: Crusades, Prof. Dr. Isın Demirkent, Levant, Türkiye, historiography

Extended Abstract

As one of the longest-running struggles in human history, the Crusades have taken on a wide range of meaning. As a matter of fact, this meaning can be expressed in different ways even today, as it manifests itself in the reactions against the Muslim Andalusia, against the Levant in the East, and against the preogress of the Ottoman Empire in the Balkans and Europe. As a result of the studies started in the 18th. century, intense activity occurred with hundreds of works on this subject found in the world. Full and partial translations of sources related to the history of expeditions were made. As a result of activities that took place in scientific circles, especially in France. These sources in France can be considered to have come from the Franks, an important ethnic element of the history of the Crusades.

However, the situation is slightly different in Türkiye. Given the leading role Turks have played in every phase of the Crusades. In fact, Türkiye's geography is located on the transit route of the Crusades, and Türkiye's has political, sociocultural and historical ties with the Middle East (Levant) region, which hosted the rival Muslim and Christian sides during the campaigns for 200 years. However, the dating of studies directly or indirectly related to the Crusades can only be dated back to the second half of the 20th. century in Türkiye.

Prof. Dr. Isın Demirkent (1962) carried out the first independent study on the Crusades, with her doctoral dissertation, and these studies have gradually developed over time. As a result, a very comprehensive range of works has been created in Türkiye. In addition to the studies cProf. Dr. Demirkent's students such as Prof. Dr. Ebru Altan and by myself later conducted other academicians from different universities in Türkiye have also written works on various subjects about the history of the Crusades. These have continued to expand with independent studies, master's theses and doctoral dissertations, and translations from different languages. Moreover attention needs to be drawn language problem that manifests itself in studies on the history of the Crusades.

One of the most important articles on the Crusades is Isın Demirkent's "1101 Yılı Haçlı Seferleri (The Crusade Campaigns of 1101" published in the book *Memorial to Prof. Dr. Fikret Isiltan on his 80th Birthday* (İstanbul University 1995. pp.17-56) The campaigns of 1101 were carried out by three seperate armies moving in successssion; and was one of the

most important moves of the Europeans in terms of occupying in the Levant and Anatolian geography, At the same time, it was also one of the most serious disappointments and was Therefore not mentioned much in sources from the period apart from Albert of Aix. More importantly, even modern Western researchers have not shown interest in these expeditions, despite how they directly affected the fate of the Crusades. So little interest has been shown that, J.L. Cate's article "The Crusade of 1101", in Volume I of *A History of the Crusades* (Setton 1969, pp. 343-367), under no other tangible study on is found on this subject in Europe. However, the victories the Turkish Seljuk Sultan Kılıç Arslan I, won in Anatolia against these three separate armies of hundreds of thousands in a month showed how the Crusader movement was unable to succeded from the very beginning and reinforcing the gains of the Manzikert Victory and emphasizing Anatolia was a Turkish homeland. Prof. Dr. Işın Demirkent also made Turk academia understand the importance of the success that had been achieved with her article. A project has been newly initiated to identify the battlefields of Crusade Campaigns of the 1101 Merzifon and Konya Eregli with support of Konya Metropolitan Municipality, İstanbul University, Mimar Sinan Fine Arts University and the other institutions and academicians including Prof. Dr. Ebru Altan and myself. Prof. Dr. Işın Demirkent has written many valuable works related to the history of the Crusades, and the last sections of the study will present these and their imprints they have made.

I should emphasize here once again that although difficulties do occur in learning the source languages as some are dead languages not it use today, learninh them is necessary in terms of mastering the field of the Crusades and arriving at accurate information. Having young acedemicians prioritize language in their studies is especially essential fort he history of these expeditions. Otherwise studies quite obviously will be unable escape a vicious circle. This article, marks an attempt to evaluate the status of the activities related to the Crusades in Türkiye and how they started and developed, as well as the deficiencies related to the field. Additionally, the last section of this article provides a bibliography of the works some academicians have written works on this subject.

Doğuya karşı gerçekleştirilen Haçlı Seferleri, Ortaçağ tarihi yazımı içerisinde dönemsel anlamdaki uzunluğu yanında konu (siyasî-askerî tarih, kültür tarihi, sosyoekonomik tarih, bilim tarihi, dinler-mezhepler tarihi) ve buna bağlı olarak kaynak açısından çeşitliliği ile araştırmacılarına oldukça geniş yelpazeli bir ilgi alanı sunmaktadır. Elbette ki sahayla ilgili olumlu manada zikrettiğimiz bu hususiyetler aynı zamanda bir takım zorlayıcı öğeler de barındırmaktadır. Zira her ne kadar Haçlı Seferleri içerisinde mücadele eden tarafları Müslüman-Hıristiyan şeklinde genel bir ayrıma tabi tutmak mümkün olsa da bahsi geçen tarafların da kendi içerisinde mezhepsel ve etnik kimlik açısından bir hayli çok renklilik ve çok seslilik içerdiğini unutmamak gerekir.

Dönemin genişliğini de hesaba katarak bütün bunları belli ölçek ve kıstaslar (seferler, olaylar, kişiler, devletler, kurumlar, ilişkilerin sosyal, ticarî boyutları gibi) üzerinden bölerek aşmak elbette ki mümkündür. Zaten dünyada ve ülkemizde yazılan genel birtakım eserler dışında Haçlı seferleri ile alakalı çalışmalarda takip edilen çalışma tarzı bu şekildedir. Diğer taraftan konuyu daraltarak daha tafsilatlı ve ayrıntılı şekilde çalışmak problemin çözümü gibi görünse de tarihin yazımının bütün dönemlerinde olduğu gibi burada da araştırmacıyı zorlayan birtakım problemler söz konusudur. *Kaynak dili bilmek* söz konusu sıkıntıların belki de en başında gelmektedir.

Öyle ki saha üzerinde çalışma yapacaklar için Arapça ve Latince'nin dışında Grekçe, Süryanice, Ermenice, İbranice ayrıca konuyla ilgili araştırmalardan istifade etmek üzere İngilizce, Fransızca, Almanca ve İtalyanca gibi dillere belli ölçüde vukûfiyet gerektirmektedir. Elbette ki zikredilen dillerin tek bir kişi tarafından bilinip anlaşılması mümkün değildir. Dolayısıyla tarih sahasında çalışacak olan bir öğrencinin eğitiminin başlangıcında hocalarından aldığı ilk öğüt genelde *bir kaynak dil ve bir batı dilini öğrenmek* olmaktadır. İşte bu noktada ihtiyacı gidermek üzere işin içine döneme ait kaynak eserlerin farklı dillere yapılmış çevirilerinin kullanımı girmektedir ki tercümelerin önemi, gereklilik ve yeterliliği yazının ilerleyen safhalarında daha tafsilatlı bir şekilde ele alınacaktır.

Ülkemizde, Haçlı Seferleri ile alakalı yapılan çalışmaların nasıl başladığına geçmeden evvel bu konuda nerede olduğumuzun ve ne kadar mesafe katettiğimizin anlaşılması adına Batıdaki çalışmaların nasıl ve ne zaman ortaya çıktığının açıklanması elzemdir. Bunun miladî XVIII. yüzyıldır. Saint Maur adlı dinî bir derneğin üyelerinin Doğuya karşı yapılan Haçlı Seferlerine ait Latin kroniklerini tercüme etmesiyle, sonrasında ortaya çıkacak *Recueil des Historiens des Croisades* adındaki külliyyatın da başlangıcı teşkil edilmiştir. Bahse konu çalışmalar Georges-François Berthereau (ö.1794) eliyle yine bu döneme ait Arap kaynaklarının kısmî tercümelerinin yapılmasıyla daha da ilerletilmiştir. Ancak 1789 Fransız İhtilali'nin ortaya çıkardığı sosyopolitik karmaşanın sebebiyet verdiği olumsuzluklar ile akabindeki siyasî-askerî gelişmeler külliyyat çalışmalarını da sekteye uğratmıştır. Her şeye rağmen ilerleyen süreçte J. H. Michaud, M. Hase, M. Alexandre, E. Marcus Quatremere,

Joseph-Toussaint Reinaud, Barbier de Meynard, G. de Slane, C. François Defremery gibi alimlerin gayretleri külliyyatın neşri için yeni bir soluk olmuştur. Neticede *Recueil des Historiens des Croisades* içerisinde 1841-1906 yılları arasında beş ayrı bölüm (kanunlar, batılı tarihçiler, doğulu tarihçiler, Bizanslı tarihçiler ve Ermeni vesikaları) 16 büyük cilt halinde yayınlanmıştır¹. Böylece oluşturulan altyapı Batıda modern dönemde Haçlı Seferleri konusunda birçok araştırmacıya kaynaklık edip ilham vermiş ve saha içerisindeki farklı konularla alakalı çok geniş bir telif, tercüme eserler (kaynaklar ve yapılan araştırmaların farklı dillerdeki çevirileri) silsilesi ortaya çıkarılmıştır.

Tarihî bağlar dolayısıyla Fransızların öncülük ettiği Haçlı Seferi çalışmaları benzer birtakım sebeplerle Avrupa'nın diğer ülkelerinde de kendisini göstermiştir. Örneğin Rusların, Haçlı Seferleri tarihine olan ilgisinin temelinde Osmanlı Devleti ile aralarındaki siyasî münasebetlerin, Doğu Sorunu'nun, Bizans'ın mirası üzerindeki hak taleplerinin izlerini açık bir şekilde görmek mümkündür². Rusya'da (1917 Bolşevik İhtilali sonrasında SSCB) ise Haçlı Seferi çalışmalarının başlangıcı XIX. yüzyılın ortalarına kadar uzanmaktadır. P. Medovikov, V. A. Bilbasov, M. M. Stasyuleviç ve T. N. Granovskiy gibi alimlerin çalışmalarıyla başlayan süreç F. İ. Uspenskiy ve M. Z. Zabarov ile sürdürülmüştür.

Venedik, Cenova ve Pisa gibi denizci şehir devletlerinin Haçlı seferleri döneminde Levant'taki ticarî faaliyetleri de İtalyan araştırmacıları bu alana yönlendiren en önemli etken olmuştur. Öyle ki adı geçen unsurlar seferlerin başından sonuna kadar aynı maksatlarla bölgede varlık göstermeyi sürdürmüşler ve hatta akabinde faaliyet sahalarını Ege ve Karadeniz'e kaydırmışlardır. Bu cumhuriyetlerin ticarî, siyasî ve diplomatik faaliyetleriyle alakalı tuttıkları tafsilatlı yıllıklar ile notlar, İtalya'daki Haçlı Seferleri tarihi araştırmaları için temel oluşturmuştur. Amerika'da da evvelinde yapılmış bireysel çalışmaların dışında 1969'da Kenneth Meyer Setton'un genel editörlüğünde *A History of the Crusades* adlı altı ciltlik tafsilatlı bir külliyyat toplanmıştır. Sonrasında yine Setton'un editörlüğünde 1976-1984 yılları arasında *The Papacy and the Levant (1204-1571)* adlı dört ciltlik kapsamlı bir eser ortaya çıkarılmıştır. Benjamin S. Kedar, Jonathan Riley-Smith ve Hellen Nicholson'un editörlüğünde 2002'de başlayıp 2022'de 21. cildi çıkan *Crusades* adlı seri ile Christopher T. Maier'in editörlüğündeki 15 ciltlik *Crusades-Subsidia*'yı da bu tarz çalışmalara ekleyebiliriz. Elbette ki bu saydıklarımızın dışında Batı Dünyasında Haçlı seferleri konusunda birbirinden farklı konularda eserler veren birçok değerli tarihçi vardır. Görüleceği üzere Batı Dünyası geçmişten gelen siyasî, sosyokültürel, askerî bağlar üzerinden erken dönemden itibaren Haçlı

1 Bununla alakalı tafsilatlı bilgi için bkz. Işın Demirkent, "Haçlı Seferleri Kaynaklarının Büyük Külliyyatı, *Recueil des Historiens des Croisades*, I, Doğulu Tarihçiler", *Belleten*, LIV/210 (1990), s. 863-867; ayn.mlf., "Haçlı Seferleri Kaynaklarının Büyük Külliyyatı, *Recueil des Historiens des Croisades*, II, Bizanslı Tarihçiler", *Belleten*, LXV/244 (2001), s. 921-923.

2 Konuyla alakalı tafsilatlı bilgi için bkz. Mualla Uydu Yücel, "Rusya İmparatorluğu Dönemi Tarih Yazımında Haçlı Seferleri", *Tarih Dergisi*, sayı 66 (2017/2), s. 15-34.

seferleri sahasıyla ilgilenmiş ve günümüze kadar gelen süreçte bu konuda tercüme ya da telif yüzlerce eser kaleme alınmıştır.

Türkiye'ye baktığımızda ise daha farklı bir durum ile karşılaşılmaktadır. Nitekim ülkemizde Haçlı Seferleri konusunda müstakil çalışmaların başlangıcı ancak XX. yüzyılın ikinci yarısından sonrasına tarihlenebilmektedir. Halbuki Türkler, Haçlı hareketinin oluşmasındaki ana faktör olup bu süreçteki gelişmelerde de her daim başrolü üstlenmişlerdir. Nitekim Türklerin, 1071'de kazandıkları Malazgirt Zaferi'ni müteakip Bizans'ın aleyhine Anadolu'da ilerlemesinin Avrupa için ortaya çıkardığı tehdit algısı ve Kudüs'ün Müslümanların elinden kurtarılması Doğuya karşı başlatılan Haçlı Seferlerinin ana motivasyon unsurunu oluşturmaktadır. Bununla birlikte söz konusu gerekçelerin Avrupa'daki sosyopolitik, askerî, ekonomik anlamda ortaya çıkan sıkıntıları örtmek ve insanları harekete geçirmek için kullanıldığı günümüzde kabullenilmiş bir durumdur.

Öte yandan gerçek anlamda bir Haçlı hareketinin izlerini Avrupalıların, Osmanlı Devleti'ne karşı yaptıkları savaşlarda görmek mümkündür. Zira Osmanlıların önce Rumeli ve akabinde Balkanlarda ilerlemesi Hristiyanlık hamuru ile yoğrulmuş Avrupa adına gerçek manada bir tehdit içerdiği için duruma reaksiyon göstermekte gecikmemişlerdir. Bu ise Hristiyan devletler arasında dönemsel birtakım ittifaklar kurmalarına ve Osmanlıyı durdurmak adına Haçlı seferleri tertip etmelerine yol açmıştır. İşte onların bu fiilleri Haçlı kelimesinin manasına çok daha fazla uygun düşmektedir. Öyle ki 1683'teki başarısız II. Viyana Kuşatması'nın sonrasında Osmanlıya karşı Venedik, Avusturya ve Lehistan'ın bir araya getirmiş olduğu birliğin Kutsal İttifak olarak adlandırılması bunu ispata kâfi gelecek önemli bir örnektir.

Diğer taraftan olayı Doğu'ya karşı yapılan Haçlı Seferleri özelinde değerlendirip tafsilata girdiğimizde tablo daha da netleşmektedir. Nitekim bugün üzerinde yaşadığımız Türkiye coğrafyası bu hareketin ana yol güzergâhı içerisinde bulunmaktaydı. Ayrıca Levant (Ortadoğu) ile olan siyasî, dinî, sosyokültürel bağlarımızın günümüzde bile devam ettiğini unutmamak gerekir. Bir başka deyişle Türkler bahsi geçen coğrafyalarda her daim etkin bir güç olmuşlardır. Ortaçağ Latin kaynaklarının Haçlıların bölgedeki muhataplarını Türk/Türkler şeklinde genellemeleri de bunun bir göstergesidir. Dolayısıyla Türkiye'de Haçlı Seferleri ile alakalı çalışmaların erken başlaması beklenen bir durum olsa da söylendiği üzere manzara tamamiyle farklıdır.

Türkiye'de 1960'lı yılların sonuna kadar Haçlı Seferleriyle alakalı doğrudan bir çalışma görülmez. Öyle ki konuya karşı ilgi lise ders kitaplarındaki beş sayfalık kısa anlatımlar ile yazılan diğer bazı eserlerin içerisindeki dolaylı anlatımlar şeklinde kalmıştır. Nitekim 1931 yılında Maarif Vekaleti eliyle basılan *Lise II Tarih Kitabı*, *Orta Zamanlar*'da Haçlı Seferleri 225. ve 230. sayfalar arasında ele alınmıştır³.

3 Komisyon, *Tarih II, Orta Zamanlar*, İstanbul 1931.

Ali Emiri tarafından 1331 (1915-1916)'de *Mardin Müluk-ı Artukiyye tarihi ve kitabeleri ve sair vesaik-i mühimme* adıyla neşredilen⁴ Kâtip Ferdi'nin 1537'de kaleme aldığı 72 sayfalık kısa eserinin içerisinde Artukluların, Haçlılar ile olan münasebetleriyle alakalı kısa bilgiler mevcuttur. Bu kitap Mardin Halkevi Neşriyatı tarafından 1939'da *Mardin Artukluları Tarihi* adıyla yeniden yayınlanmıştır. Yine Joseph François Michaud'un (ö.1869) *Historie des Croisades* adlı çalışmasının *Emrû'l-acib fi tarih-i ehli'l-salib* adıyla Osmanlı Devleti zamanında Ali Fuad, Edhem Süreyya, Ahmed Arif tarafından Osmanlı Türkçesiyle yapılan bir tercümesi mevcuttur. Bu eser *Haçlı Seferlerinin İlginç Olayları* adıyla günümüz Türkçesiyle de yayınlanmıştır. İbrahim Artuk'un 1944'te yayınladığı *Artukoğulları Tarihi* kitabı ile *Belleten*'de (XI/41 (Ocak 1947), s. 127-135) çıkan "Artuk Oğlu Emir Balak ve Mezarı" adlı makalesinde Haçlılardan da kısa bahisler vardır. Ömer Rıza Doğrul tarafından İngilizcesinden erken dönemde Türkçeye çevrilen *Abu'l-Farac (Bar Habreaus) Tarihi* de Haçlı Seferleri ile alakalı kayıtlar içermektedir (Ankara 1945). Bunların dışında Türkiye'de bu konuyla alakalı erken dönem çalışmaları içerisinde ele alınabilecek Hrand der Andreasyan'ın (1892-1978) Haçlı Seferleri döneminin yerli Hristiyan kaynaklarıyla alakalı Ermeniceden yapmış olduğu tercümeler mevcuttur. *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136)* ve *Papaz Grigor Zeyli (1136-1162)* ilk olarak 1962'de Ankara'da Türk Tarih Kurumu'nda basılmıştır. Yine Andresyan tarafından yapılan Süryanî Mikhael'in *Vekayinamesi*'nin tercümesi de halen yayınlanmamış olup TTK Kütüphanesi'nde tutulmaktadır.

İlgisizlikle geçilen ilk dönemin sonrasında Türkiye'de Haçlı Seferleri özelindeki asıl faaliyetler İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nün Ortaçağ Tarihi Kürsüsünde Prof. Dr. Fikret Işıltan'ın yaptırmış olduğu doktora ve doçentlik tezleri ile başlatılmıştır. Prof. Dr. Işıltan'ın kendisi de Bizans tarihi ile alakalı çalışmalarının dışında tercüme ettiği eserlerle sahasında Türk tarihçiliğine değerli katkılar sağlamıştır. Haçlı Seferlerinin görgü tanıklarından Bizanslı tarihçi Niketas Khoniates'in *Historia*'sının Ioannes ve Manuel Komnenos devirleri kısmının tercümesi (Ankara 1995) daha sonrasında öğrencisi Prof. Dr. Işın Demirkent'in yaptığı iki ayrı tercüme ile büyük ölçüde tamamlanmıştır. Georg Ostrogorsky'nin *Bizans Devleti Tarihi* adlı kitabının tercümesi ise ülkemizdeki Bizans tarihi çalışmaları için temel başvuru kaynaklarından biri durumundadır. Prof. Dr. Işıltan'ın Türkiye'deki Haçlı Seferleri Tarihi konusundaki çalışmalarına yaptığı en önemli katkı ise Steven Runciman'ın üç ciltlik *Haçlı Seferleri Tarihi* kitabının tercümesi ve bunun 1986-1987 senelerinde TTK bünyesinde yayınlanmasıdır. Böylece Türk akademisi bu konuyla alakalı geneli kapsayan Türkçe ilk esere kavuşmuş ve önemli bir boşluk doldurulmuştur⁵.

4 Bu çalışma Y. Metin Yardımcı tarafından hazırlanıp *Mardin Artuklu Melikleri Tarihi* adıyla 2006 senesinde İstanbul'da yeniden yayınlanmıştır.

5 Ebru Altan, "Cumhuriyet Dönemi'nde İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde Haçlı Seferleri Tarihi Çalışmaları ve Öğretimi", *Cumhuriyetin 80. Yılında Üniversitelerde Tarih Öğrenimi, Araştırmaları ve Yayınları Semineri*, 16-17 Aralık 2003, *Bildiriler*, İstanbul 2004, s. 66-67.

Haçlı Seferleri konusunda Türk akademisindeki ilk orijinal çalışma ise değerli hocamız rahmetli Prof. Dr. Işın Demirkent'e aittir. Kendisinin Prof. Dr. Fikret Işıltan yönetiminde tamamladığı *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)* adlı doktora tezi evvela 1974'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları arasında basılmıştır. Sonrasında ise yapılan eklemeler ile 1990 yılında TTK tarafından yayınlanmıştır. Söz konusu doktora tezinin bir devamı niteliğinde 1980'de doçentlik tezi olarak hazırlanan *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118-1146)* de yine Türk Tarih Kurumu yayınları arasında 1987'de basılmıştır. Prof. Dr. Demirkent ayrıca *Haçlı Seferleri* (İstanbul 1997) adıyla genel bir eser de kaleme almıştır.

Onun, Haçlı Seferleri konusundaki en önemli yazılarından biri de *Prof. Dr. Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı* (İstanbul 1995) adlı kitapta çıkan "1101 Haçlı Seferleri" (s. 17-56) makalesidir. Birbiri ardına hareket eden üç ayrı ordu tarafından gerçekleştirilen 1101 Yılı Seferleri; Avrupalıların, Levant'ı, Anadolu coğrafyasını işgal etmek anlamındaki en önemli hamlelerinden ve aynı zamanda en ciddi hayal kırıklıklarından biridir. Dolayısıyla da Albertus Aquensis'in dışında dönem kaynaklarında çok fazla dillendirilmemiştir. Daha da önemlisi modern dönem Batılı araştırmacılar dahi Haçlı hareketinin kaderine doğrudan etki eden bu seferlerle ilgilenmemişlerdir. Öyle ki J. L. Cate tarafından K. M. Setton'un genel editörlüğündeki *A History of Crusades*'in (Londra 1969) I. cildinde s. 343-367 arasında "The Crusade of 1101", adıyla çıkan makalenin dışında Avrupa'da konuyla alakalı elle tutulur başka bir çalışma yoktur. Oysaki Türkiye Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın bir ay içerisinde yüzer binlik üç ayrı orduya karşı Anadolu'da bir ay içerisinde kazandığı zaferler Haçlı hareketinin daha en başından başarıya ulaşamayacağını göstermiş ve Malazgirt Zaferi'nin kazanımlarını pekiştirerek Anadolu'nun bir Türk yurdu olduğunu vurgulanmasını sağlamıştır. Prof. Dr. Işın Demirkent de bahse konu makalesiyle kazanılan başarının öneminin Türk akademisi tarafından anlaşılmasını sağlamıştır. Bugün 1101 Yılı Haçlı Seferlerinin mücadele sahalarını (Merzifon ve Konya Ereğli) tespit etmek üzere hocanın değerli öğrencisi Prof. Dr. Ebru Altan ve şahsının da içinde yer aldığı Konya Büyükşehir Belediyesi, İstanbul Üniversitesi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi ve daha başka kurumlar tarafından da desteklenen bir proje başlatılmış durumdadır. Prof. Dr. Işın Demirkent'in Haçlı Seferleri tarihi ile alakalı pek çok değerli çalışması olup bunlar çalışmamızın sonunda künyeleriyle birlikte verilecektir.

Türk akademisinin Haçlı seferleri konusundaki tartışmasız bu en büyük ismi, kaleme aldığı ve tercüme ettiği eserlerin yanı sıra ortaya koyduğu fikirlerle de birtakım basmakalıp düşüncelerin değişmesini sağlamıştır. Öyle ki kendisi, Batılıların hareketin temelinde ağırlıklı olarak dinî motiflerin yattığı şeklindeki dayatmalarının aksine arka plandaki siyasî argümanlara işaret ederek bu dönemle alakalı önemli bir algının yıkılmasına öncülük etmiştir. Böylece Haçlı ruhunun bugün bile Doğu-Batı ilişkilerine yansıyan yüzünü görmemize yardımcı olmuştur⁶.

6 Altan, a.g.m., s. 68.

Prof. Dr. Işın Demirkent'ten aldığı bayrağı başarıyla taşıyan öğrencisi Prof. Dr. Ebru Altan da bu saha ile alakalı önemli eserler vermiştir. Aynı zamanda doktora tezi olan *II. Haçlı Seferi* (Ankara 2003) ve *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi, Kuruluş Devri (1098-1112)* (Ankara 2018) bunlardan başlıcalarıdır. Onun Haçlı Seferleri ile alakalı diğer çalışmaları da künyeleriyle birlikte verilecektir.

Prof. Dr. Fikret Işıltan tarafından yapılan Steven Runciman'ın *Haçlı Seferleri Tarihi* çevirisini okumamın akabinde ben de bu konuyla ilgilenmeye başlamıştım. Sonrasında üniversite yıllarında Haçlı Seferleri tarihinin önemli kaynaklarından biri olan Willermus Tyrensis'i kullanmak ihtiyacı hasıl olmuştu. Bunun için de Prof. Dr. Işın Demirkent'e gittiğimde kitabı fotokopi için veremeyeceğini; ancak Dünya Gazetesi'nin üst katındaki kütüphanesine gittiğim takdirde eserden faydalanabileceğimi söylemişti. Hoca ile günü kararlaştırıp Dünya Gazetesi'ne gittiğimde kütüphanesinin büyüklüğü beni şaşırtmış ve heyecanlandırmıştı. Willermus ile diğer kaynakları tarayıp notlar çıkardıktan sonra çay ve tost eşliğinde yaptığımız sohbet beni Haçlı Seferleri konusunda çalışmak hususunda daha da cesaretlendirmişti. Böylece hocanın teşviki ile bu sahadaki ilk çalışmam ve aynı zamanda doçentlik takdim tezi (kitabı) olan *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri, Müslüman-Haçlı Siyasi İttifakları*'nı (İstanbul 2008) kaleme almıştım. Kendisini bir kere daha rahmet ve minnetle anıyorum... Konuyla alakalı tarafımdan kaleme alınan *Haçlı Seferlerinde Kuşatma* (İstanbul 2015), *Haçlı Hikayeleri* (İstanbul 2017) kitapları ile seferler tarihiyle alakalı çeşitli konularda yazılmış makaleler de mevcuttur. Bunlar da çalışmanın sonunda aktarılacaktır.

Türkiye'de Haçlı Seferleri konusunda çalışan bir diğer akademisyen Prof. Dr. Birsal Küçükşipahioğlu'dur. Kendisinin Prof. Dr. Işın Demirkent ile yaptığı doktora tez çalışması olan *Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi* (İstanbul 2007) adlı sonrasında basılmış bir kitabı ile daha başka makaleleri bulunmaktadır. Doktorası Öğretim Üyesi Sevtap Gölgesiz Karaca'nın 2012'de yaptığı doktora çalışması *Kudüs Haçlı Krallığı (1099-1187)*, 2020 senesinde Türk Tarih Kurumu'nda *Kudüs Haçlı Krallığı Siyasi Tarihi (1099-1187)* adıyla yayınlanmıştır. Kendisinin konuyla alakalı diğer çalışmaları ayrıca son kısımda aktarılacaktır.

Türkiye'de doğrudan Haçlı Seferleri ile alakalı doktora ve yüksek lisans düzeyinde çeşitli tezler de yapılmıştır. Doktora çalışmalarından bazıları şunlardır: Prof. Dr. Güray Kırpık'ın 2005 yılında Prof. Dr. Refik Turan yönetiminde hazırladığı doktora çalışması *Haçlılar 1095-1120*; Doç. Dr. Sayime Durmaz'ın, Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak yönetiminde kaleme alıp 2004 senesinde bitirdiği doktora çalışması *Haçlılar ve Doğu Hristiyanlığı (XI. ve XIII. yüzyıllar)*; Doç. Dr. Selim Tezcan'ın Yrd. Doç. Dr. Paul Latimer yönetiminde 2013'te tamamladığı doktora çalışması *Jihad in a context of shifting alliances and enmities: A Study on the relations of the early Artukids and Crusaders as reflected in contemporary Muslim and Christian Historiography 1098-1124*; Dr. Serdar Çavuşdere'nin 2015 yılında Prof. Dr. Melek Delilbaşı yönetiminde tamamladığı *Marino Sanudo Torsello'nun gözünden*

XIV. Yüzyılın birinci yarısında Ege'de Egemenlik Mücadelesi 1291-1353: Latinler, Denizci Türkmen Beylikleri ve Haçlılar; Emrullah Kaleli'nin 2011 senesinde Doç. Dr. Behset Karaca yönetiminde yaptığı *Haçlı Seferleri Döneminde Bizans-Batılılar (1096-1204)*; Sebahattin Çelik'in 2018 yılında Prof. Dr. Aydın Çelik yönetiminde tamamladığı *V. Haçlı Seferi (1217-1221)*; Murat Çaylı'nın 2021 senesinde Prof. Dr. Pınar Ülgen ile tamamladığı *Philippe de Meizeres'in Hayatı ve Gerçekleşmeyen Rüyası: Türklere Karşı Haçlı Seferi Projesi*; Doç. Dr. Ziya Polat'ın, Prof. Dr. Ahmet Ağırakça ile 2015 yılında hazırladığı *Salahaddin Eyyubi'nin Haçlı Siyaseti ve Kudüs Haçlı Krallığı ile Yaptığı Anlaşmalar*; Alpaslan Pata'nın Prof. Dr. Mehmet Çoğ yönetiminde 2018 yılında hazırladığı *Yahudi Kroniklerinde Haçlılar*; Serkan Özer'in 2015 senesinde hazırladığı *Fatımi-Haçlı İlişkileri (1098-1171)*; Dr. Muhittin Çeken'in, 2018'de Prof. Dr. Mehmet Çelik ile tamamladığı *Tapınak Şövalyeleri (Kuruluşu, Yükselişi, Kurumsal Yapısı ve Düşüşü)*; Doç. Dr. İbrahim Ethem Polat'ın 2004 yılında Prof. Dr. Faruk Toprak ile bitirdiği *Arap Edebiyatında Haçlı Seferleri...*

Elbette ki yukarıda zikredilenlerin dışında Haçlı Seferleri ile bağlantılı konularda önemli eserler verilmiştir. Söz konusu çalışmalar sayesinde seferler tarihini çok yönlü bir şekilde ele almak ve farklı bakış açılarıyla takip etmek de mümkün olabilmektedir. Bu minvalde Haçlı Seferleri tarihi çalışmalarına en çok katkı veren akademisyen ise değerli hocam Prof. Dr. Ramazan Şeşen'dir. Kendisinin 1983'te doçentlik takdim tezi olarak hazırladığı *Salâhaddîn Devrinde Eyyubiler Devleti (hicri 569-589/miladi 1174-1193)* (İstanbul 1983) ülkemizde Haçlı Seferleri döneminin en büyük Türk-İslâm kahramanlarından biri olan Kudüs Fatihî Sultan Salâhaddîn Eyyûbî'ye dair en yetkin ve kapsamlı çalışmadır. Bu eser sonrasında *Salâhaddîn Eyyûbî ve Devri* adıyla defalarca basılmıştır. Prof. Dr. Ramazan Şeşen'in ayrıca *Selahaddin'den Baybars'a Eyyubiler Memluklar (1193-1260)* (İstanbul 2007), *Sultan Baybars ve Devri (1260-1277)* (İstanbul 2009), *Haçlılar Önünde Sultan Baybars* (İstanbul 2013), *Kudüs Fatihî, Selahaddin Eyyubi* (İstanbul 2013), *Sultan Kalavun ve Oğlu el-Melik el-Eşref Devri* (İstanbul 2018) adlı kitapları da Haçlı Seferleri tarihi açısından önemlidir.

Levant bölgesinde yerleşen Haçlılarla mücadele konusunda yoğun faaliyetlerine şahit olunan Büyük Selçuklu Sultanı Muhammed Tapar'ın biyografisini içeren ve Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın tarafından kaleme alınan *Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (498-511/1105-1118)* (Ankara 1990) adlı çalışmanın içerisinde onun, Haçlılar ile mücadelesine geniş yer verilmiştir. Yine Prof. Dr. Mehmet Ersan'ın doktora tezi olup sonradan Türk Tarih Kurumu'nda yayınlanan *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler* (Ankara 2007) adlı çalışması Türkler-Ermeniler-Haçlılar üçgeninde yaşananların anlaşılması adına önem arz etmektedir. Hocanın ayrıca Haçlılar ile alakalı çeşitli makaleleri bulunmaktadır. Yine Haçlılar ile mücadelenin sembol isimlerinden biri olan Nüreddîn Mahmûd Zengî ile alakalı Dr. Abdülkadir Turan'ın, Prof. Dr. Haşim Şahin yönetiminde 2018 senesinde hazırladığı doktora tezi *Nureddin Mahmud b. Zengî ve Devri* de sonrasında kitap olarak

basılmıştır (İstanbul 2020).

Haçlı Seferleri konusunda aktarılanların dışında akademik anlamda Prof. Dr. Muharrrem Kesik'in *Selçukluların Haçlılarla İmtihanı* (İstanbul 2018), Prof. Dr. Altan Çetin'in *Haçlı Seferleri* (İstanbul 2021), Prof. Dr. Fatih Erkoçoğlu'nun, *Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları* (Konya 2018), Prof. Dr. Cüneyt Kanat ve Devrim Burçak'ın *Sorularla Haçlı Seferleri* (İstanbul 2018), Doç. Dr. Murat Tural'ın *Selçuklular Franklar, Ortaçağ'da İslam'ın Kılıcı Hristiyanlığın Çekici* (İstanbul 2020), Doç. Dr. Nadir Karakuş'un *Haçlı Seferlerinde Casusluk ve İstihbarat* (2023), *Haçlı Seferlerinde Av ve Avcı* (Konya 2020), *Haçlı Seferlerinde Haşhaşiler* (İstanbul 2018) adlı kitapları bulunmaktadır.

Ortaçağ Tarihi çalışmalarındaki temel problemlerin başında *kaynak dil bilmek* sıkıntısı gelmektedir. Bu durumun Haçlı Seferleri tarihi çalışmaları üzerinde de ciddi bir etkisi bulunmaktadır. Yukarıda ifade edildiği üzere bahse konu dönemin genişliği, birbirleriyle etkileşimde bulunan etnik ve dinî kimliklerin fazlalığı dil konusundaki çoğulculuğu da beraberinde getirmektedir. Bahse konu yoğunlukta ön plana çıkan iki dil ise Latince ve Arapça'dır. Yine Grekçe, Ermenice, Süryanice, İbranice kaynaklar da azımsanmayacak ölçüdedir. Türkiye'deki Ortaçağ tarihçiliğinde söz konusu dillerin yeterli derecede öğrenimi konusundaki sıkıntı ve zorluklar bilinmektedir. Her şeye rağmen üniversitelerin tarih bölümlerinde ya da ilgili dil konusunda eğitim veren bölümlerde açılan lisan derslerinin olumlu etkisini de zikretmek gerekmektedir. Buralarda derslere devam eden öğrenciler tabii ki biraz gayret ile çalışmalarında kullanmak üzere yeterli bir birikime sahip olabilmektedir. Sonraki süreçte Erasmus vb. yurtdışı bursları sayesinde hem kaynak toplamak hem de dil hususundaki etkinliğini geliştirmek imkanları da mevcuttur.

Aslında Haçlı Seferi tarihi çalışanlar için Latince ve Yerli Hristiyan kaynakların İngilizce ile diğer yabancı dillere yapılmış çevirilerinin Türkçe'ye kazandırılmasıyla kaynak probleminin büyük ölçüde çözüldüğü düşünülebilir. Mafih burada mütercim tarih bilgisi, eserde geçen ıstılahların doğru bir şekilde aktarılması, tercüme edilen eserin edisyon kritiğinin, notlandırılmasının iyi bir şekilde yapılması gibi durumlar için içine girmektedir. Öyle ki bahsedilen hususlarda gösterilecek özensizlik, tercüme ve kullanıcısı açısından ciddi sıkıntılara yol açabilmektedir.

Günümüzde Haçlı Seferleri ile alakalı Latince kaynakların büyük bir kısmının ağırlıkla İngilizce buna nispeten daha az olmak üzere Latince aslından çevirileri yapılmış durumdadır. Aslından yapılan tercümeler arasında Ahmet Deniz Altunbaş'ın *Haçlı Seferleri Tarihi, Selahaddin Eyyubi ve Kudüs'ün Fethi* (İstanbul 2019) adıyla Ernoul Kroniği; Caner Toygaç'ın II. Haçlı Seferi'nin en önemli tanıklarından Odo of Deuil'ün Kroniğinin çevirilerini saymak mümkündür. Yakın zamanda Konya Büyükşehir Belediyesi'nin desteği ile Türkiye Selçuklu tarihinin kaynaklarının bir külliyat içerisinde toplanması için geniş bir tercüme faaliyeti

başlatılmıştır. Bu çerçevede hepsi Latince aslından olmak üzere başta I. Haçlı Seferleri dönemi kroniklerinin tam çevirilerinin yine sonraki dönemlere ait bazı kroniklerin de tam ya da kısmî tercümelerinin yapılması planlanmıştır.

Latince'den yapılan çevirilerin dışında İlcan Bihter Barlas, Fulcherius Carnotensis'in eserini *Kutsal Toprakları Kurtarmak, Kudüs Seferi* (İstanbul 2009) adıyla yine Süleyman Genç, Raimundus Aguilers'in eserini *Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi* başlığı ile Petrus Tudebodus'u *da Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi, Kudüs'e Yolculuk* adıyla İngilizce üzerinden tercüme etmişlerdir. Adı geçen eserlerin hepsi I. Haçlı Seferi'nin Latin kronikleridir. Prof. Dr. Ergin Ayan da I. Haçlı Seferi'nin anonim kroniği *Gesta Francorum'u Anonim Haçlı Tarihi* adıyla çevirmiştir (İstanbul 2013). Prof. Dr. Ayan ayrıca Haçlı Seferlerinin Levant menşeli en önemli Latin tarihçisi Willermus Tyrensis'in kroniğini üç ayrı kitapta Almanca'dan Türkçe'ye kazandırmıştır.

IV. Haçlı Seferini ve İstanbul'un Latinler tarafından işgalini anlatan Geoffroi de Villehardouin ile Henri de Valenciennes'in kronikleri Ali Berktaş tarafından Fransızca'dan tercüme edilip *IV. Haçlı Seferi Kronikleri* adıyla İş Bankası Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi içerisinde yayınlanmıştır (İstanbul 2008). IV. seferin kroniklerinden Robert de Clari'nin eseri de Prof. Dr. Beynün Akyavaş tarafından *İstanbul'un Zaptı (1204)* (Ankara 1994) adıyla çevrilmiştir. VII. Haçlı Seferi'ne Fransa Kralı IX. Louis'in maiyetinde bizzat katılan Jean de Joinville'nin anıları ise Cüneyt Kanat tarafından *Bir Haçlının Hatıraları* adıyla İngilizce'den Türkçe'ye kazandırılmıştır (İstanbul 2014). Son olarak yakın zamanda Özge Bozkurtoglu tarafından 2022'de yapılan Leontios Makharias'ın kroniğinin tercümesini de burada zikretmek gerekir.

Haçlı Seferleri sahasındaki Arapça tercümeleri aktarmadan evvel değerli hocam Prof. Dr. Ramazan Şeşen'in doktora çalışması olarak neşrettiği Nûreddin Mahmûd b. Zengî ve Salâhaddîn Eyyûbî dönemlerinin ünlü kâtibi İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî'nin günümüze sadece III. ve V. ciltleri ulaşan *el-Bark eş-Şâmî*'sinin V. cildi (İstanbul 1979) ile aslında yedi cilt olan bu eserin muhtasarını içeren Bündârî'nin *Senâ'l-Barkî 'ş-Şâmî*'sinin (İstanbul 2004) tahkikli neşrini vermek gerekmektedir.

Sonrasında Arapça tercüme hususunda burada aktarılması gereken ilk eser Ortaçağ İslam tarih yazımının zirvesini temsil eden İzzeddin İbn el-Esîr'in genel bir İslâm tarihi olan *el-Kâmil fi't-Târih*'inin tercümesidir (İstanbul 1987). 12 cilt halinde Türkçeleştirilen bu önemli eserin X.-XII. ciltlerinde Haçlı Seferlerindeki gelişmelerle alakalı tafsilatlı bilgiler yer alır. Değerli hocamız Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın bu eserin bahse konu ciltlerinin tercümesini bizzat yapmıştır. Sadece XII. cilt Prof. Dr. Ahmet Ağırakça ile çevrilmiştir. Kendisi *el-Kâmil'de Haçlılar* adıyla bu ciltlerdeki Haçlılar ile alakalı bahislerin yeni bir düzenlemesini hazırlamış olup çalışma yakın zamanda yayınlanacaktır.

Bunun dışında Prof. Dr. Ali Sevim'in Selçuklu tarihi ile alakalı yaptığı kısmi tercümelerinde de Haçlılar ile alakalı bahisler yer almaktadır. *Azîmî Tarihi, Selçuklularla İlgili Bölümler* (H.430-538=1038/39-1143/44) (Ankara 1988), *Zübdetü'l-Haleb min târihi Haleb'de Selçuklular* (H.447-521=1055-1127) (Ankara 2014), *TTK Belgeler Dergisi*'nde (XXIX/33 (2008), s. 1-42) yayınlanan "İbnü'l-Kalânîsi'nin Zeylû Târih-i Dimaşk adlı Eserinde Selçuklular ile İlgili Bilgiler, I, (H.436-500=1044/45-1106/07)" Haçlılarla alakalı bilgiler içermektedir.

Dönemin Suriyeli tarihçilerinden biri olan İbn el-Kalânîsi'nin *Târihü Dimaşk* adlı eserinin Onur Özatağ tarafından yapılmış bir tercümesi mevcuttur (İstanbul 2015). Mamafih mütercimin, eseri Arapça'dan tercüme ettiği ifadesine karşın baş kısmından yaklaşık 200 sayfalık bir eksiklik dikkate çarpmaktadır. Nitekim eserin aslı 360/970-971 yılı olayları ile başlarken tercüme Haçlıların geldiği dönemlere denk düşecek şekilde 490/1096-1097 senesi ile başlamaktadır. Ayrıca yine tercüme içerisinde Haçlı Seferleri ile alakalı olmayan yerlerin bulunmayışı da aslında F. Gabrieli'nin İngilizce *Arab Historians of the Crusades* ya da H.A.R. Gibb'in *The Damascus Chronicle of the Crusades* adlı çalışmalarından çevrildiği izlenimini vermektedir. İbn el-Kalânîsi'nin eserinin Hasan Aydın tarafından yüksek lisans tezi olarak yapılan ve 450/1058-1059 yılından başlayan eksik bir tercümesi daha bulunmaktadır. Yine Makrizî'nin *es-Sülûk li ma'rifeti düveli'l-mülûk* adlı eserinin ilk iki cildinin Zakir Kadiri Ugan tarafından yapılmış ancak yayınlanmamış Arapça tercümesi Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Bunların yanı sıra İbn Kesîr'in *el-Bidâye ve'n-nihâye* adlı genel İslâm tarihinin de Mehmet Keskin tarafından tercümesi yapılmış olup ilgili yerlerinde Haçlı Seferlerine ait olaylar aktarılmaktadır.

Bunların dışında akademi içerisinde döneme ait Arapça bazı kaynakların tercümesi de tarafımdan yapılmıştır. Söz konusu eserlerden Bahâeddîn b. Şeddâd'ın Sultan Salâhaddîn Eyyûbî dönemini anlattığı *en-Nevâdirü's-Sultâniyye fi mehâsini'l-Yûsufiyye*'si (İstanbul 2021) ve İbn Abdüzzâhir'in Haçlılar ve Moğollara karşı mücadelenin en büyük kahramanlarından olan Sultan Baybars'ın hayatını ele aldığı *Râvzü'z-Zâhir fi sîret el-Melik ez-Zâhir* (İstanbul 2021) basılmıştır. Yine öğrencim Dr. Yunus Emre Aydın ile ortaklaşa çevirdiğimiz İbn el-Adîm'in *Zübdetü'l-Haleb fi târihi Haleb* adlı üç ciltlik eseri, şahsımın tercüme ettiği İbn el-Esîr'in *et-Târih el-Bâhir fi'd-Devleti'l-Atâbekiyye*'si ve İbn el-Kalânîsi'nin *Târihü Dimaşk* adlı eseri de yakın zamanda yukarıda zikredilen Konya Büyükşehir Belediyesi'nin desteklediği külliyatta basılacaktır. Aynı külliyat içerisinde yine döneme ait İbn Asâkir, Sıbt b. el-Cevzî, İbn Vâsıl, Ebû Şâme, İmâdeddîn el-Kâtib el-İsfahânî gibi Arapça kaynak eserlerin ilgili kısımlarının da tercümelerinin yapılması planlanmıştır.

Yusuf Ziya Cömert tarafından yapılan Üsâme b. Munkiz'in *Kitâbü'l-İtibâr*'ının tercümesi (İstanbul 1992) birtakım eksikliklerine karşın Haçlı seferlerinin sosyokültürel yönünün ortaya koyulması açısından önemlidir. Dönemin bir diğer Müslüman seyyahı İbn Cübeyr'in eserinin

İsmail Güler tarafından *Endülüsten Kutsal Topraklara, Seyahatname* (İstanbul 2008) adıyla ayrıca hocam Prof. Dr. Ramazan Şeşen tarafından *İbn Cübeyr Seyahatnamesi* (İstanbul 2020) olarak çevrilen iki ayrı neşri mevcuttur. Burada da Akkâ ve Sûr şehirleri özelinde Haçlılar ile alakalı dikkat çekici bilgiler mevcuttur.

XI. yüzyılın sonlarında Avrupa'dan Levant'a doğru başlatılan Haçlı Seferlerinin sürekli muhataplarından biri de Bizans İmparatorluğu olmuştur. Dolayısıyla döneme ait Bizans kaynaklarının aktarımları saha ile alakalı önemli bir boşluğu doldurmaktadır. İmparator Aleksios Komnenos'un kızı Anna tarafından babasının hatırasını yaşatmak üzere kaleme alınan eserinin Bilge Umar tarafından *Alexiad, Anadolu'da ve Balkan Yarımadası'nda İmparator Alexios Komnenos Dönemi'nin Tarihi, Malazgirt'in Sonrası* (İstanbul 1996) adlı tercümesi içindeki eksikliklere karşın Haçlıların I. sefer esnasında İstanbul'a gelişleri ile burada yaşananlar açısından son derece önemli tespit ve aktarımlar içermektedir. Anna Komnena'nın eserinin önümüzdeki dönem içerisinde Prof. Dr. Murat Keçiş tarafından Grekçe aslından çevrilmesi planlanmıştır.

Yine yukarıda zikrettiğimiz Fikret Işıltan tarafından yapılan Niketas Khoniates'in kısmî tercümesinin dışında aynı müellifin eserinin büyük kısmı Prof. Dr. Işın Demirkent tarafından *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195) Komnenos Hanedanı'nın Sonu ve II. Isakios Angelos Devri* (İstanbul 2006) ve *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206) İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması* (İstanbul 2004) adlarıyla Türkçe'ye kazandırılmıştır. Eserin kalan kısmının ise Prof. Dr. Ebru Altan tarafından çevrilmesi düşünülmektedir. Prof. Dr. Işın Demirkent ayrıca bu dönemin müelliflerinden Ioannes Kinnamos'un eserini *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)* (Ankara 2001) adıyla Türkçeye kazandırmıştır.

Çalışmanın başında bahsedilen Urfalı Mateos, Abu'l-Farac (Bar Habreaus) ve Süryani Mikhael'in dışında Haçlı Seferleriyle alakalı bilgi veren Yerli Hristiyan kaynaklarından Anonim Süryani *Vekayinamesi*'nin de Vedii İlmen tarafından *I. ve II. Haçlı Seferleri Vekayinamesi* adıyla Türkçe çevirisi yapılmıştır (İstanbul 2005). Aynı eserin İlhan Aslan tarafından yapılan bir tercümesi daha mevcuttur (İstanbul 2019). Nuh Arslantaş'ın *Ortaçağ'da İki Yahudi Seyyahın Avrupa, Asya ve Afrika Gözlemleri* (İstanbul 2001) adıyla tercüme ettiği dönem seyyahlarından Tuledalı Benjamin'in kitabı sosyoekonomik ve sosyokültürel açıdan değerli bilgiler içermektedir. Yukarıda doktora tezleri bölümünde verildiği üzere *Yahudi Kroniklerinde Haçlılar* adıyla bir çalışma da mevcuttur.

Ülkemizde son dönemde Haçlı Seferleri konusunda birçok yabancı araştırmacı ve akademisyenin eserleri İngilizce, Almanca ya da Fransızca'dan Türkçe'ye çevrilmiştir. Mamafih burada mütercimlerin tarih formasyonunun olmayışı yapılan tercümelerin sıhhati konusunda birtakım şüphelere sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla bu eksikliğin giderilmesi adına mutlaka konu hakkında uzman bir tarihçinin editörlüğüne başvurulması gerekmektedir.

Türkiye’de çığır açan ve Haçlı Seferleri tarihi ile alakalı önemli bir boşluğu dolduran ilk çeviri yukarıda belirtildiği gibi Prof. Dr. Fikret Işıltan’ın eliyle yapılan Steven Runciman’ın *Haçlı Seferleri Tarihi*’dir. Bu eserin Türkçe’ye kazandırılması ülkemizde bahse konu dönemin anlaşılması anlamında ciddi bir adımdır. Sonrasında ifade edildiği üzere ağırlığı yakın dönemde olmak üzere konuyla ilgili geniş bir çeviri faaliyeti göze çarpmaktadır. Söz konusu tercümelerden öne çıkan bazıları şunlardır: Berna Kılıçer tarafından Jonathan Riley-Smith’in, *Haçlılar Kimlerdi? (What were the Crusades)* (İstanbul 2005), Ekin Duru tarafından Thomas Asbridge’nin *Haçlı Seferleri (The Crusades: The War for the Holy Land)* (İstanbul 2014), Özden Arıkan’ın tercümesiyle P. M. Holt’un *Haçlılar Çağı, 11. Yüzyıldan 1517’ye Yakınoğu (The Age of Crusades, The Near East from the Eleventh Century to 1517)* (İstanbul 1986), Özge Özdemir tarafından Jean Richard’ın *Haçlı Seferleri Tarihi (The Crusades c.1071-c.1291)* (İstanbul 2022), Prof. Dr. Mustafa Daş’ın çevirisi ile Claude Cahen’in *Haçlı Seferleri Zamanında Doğu ve Batı (Orient et Occident au temps des Croisades)* (İstanbul 2010), Nurettin Elhüseyni tarafından Carole Hillenbrand’ın *Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri (The Crusades Islamic Perspectives)* (İstanbul 2012), Doğan Mert Demir’in tercümesiyle Malcolm Barber’in *Haçlı Devletleri Tarihi, (The Crusader States)* (İstanbul 2021), Murat Çaylı tarafından Christopher Tyerman’ın *Bir Haçlı Seferi Nasıl Planlanır? Yüksek Ortaçağ’da Akıl ve Dini Savaş (How to Plan a Crusade Reason and Religious War in the High Middle Ages)* (İstanbul 2021); Kelly Devries’in de içinde yer aldığı bir komisyon tarafından hazırlanan Dünya Savaşları Tarihi’nin beşinci cildi Haçlı Seferleri 1097-1444 başlıklı olup 2012 yılında Türkçeye çevrilmiştir. Bunların dışında Osprey Serisinden Haçlı Seferleri ile alakalı olarak L. Ece Sakar’ın çevirileriyle David Nicolle tarafından kaleme alınan *Birinci Haçlı Seferi 1096-99* (İstanbul 2011), *İkinci Haçlı Seferi 1148* (İstanbul 2011), *Üçüncü Haçlı Seferi 1191* (İstanbul 2011), Gürkan Ergin’in tercümesiyle *Dördüncü Haçlı Seferi 1202-04* (İstanbul 2013), yine aynı seri ve aynı yazarın eserlerinden *Haçlılar Çağı’nda İslam Orduları 1071-1300* (İstanbul 2020) Kahraman Şakul’un çevirisiyle, *Haçlılar Çağı’nda Bizans, Balkan ve Macar Orduları 1100-1568* (İstanbul 2013) Emin Yener’in tercümesiyle yayınlanmıştır. Ayrıca bir edebiyatçı olmasına karşın Amin Maalouf’un *Arapların Gözünden Haçlı Seferleri* adlı eseri de dönemin kaynaklarından istifade edilerek hazırlanmıştır. Bu kitap Ali Berktaş’ın çevirisiyle Türkçe’ye kazandırılmıştır. Enver Ziya Karal tarafından aslı dört cilt olup kısmi şekilde Türkçe’ye çevrilen W. Heyd’in *Yakın-Doğu Ticaret Tarihi*’nin içerisinde Haçlı Seferleri dönemindeki ticarî faaliyetlere dair geniş bir bölüm yer almaktadır.

Türkiye’de Haçlı Seferleri konusunda geniş katılımlı sempozyumlar da düzenlenmiştir. Bunlardan biri 23-25 Haziran 1997’de yapılan Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu’dur. Bahse konu toplantıda sunulan bildiriler daha sonrasında 1999’da Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır. 8-10 Nisan 2016’da Konya’da yapılan III. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Selçuklular ve Haçlılar Sempozyumu, yine Eskişehir’de Anadolu Üniversitesi tarafından 21 Ekim 2022’de 14. Yüzyılda Haçlı Seferleri ve Türkler

Sempozyumu doğrudan konu çerçevesinde düzenlenmiştir. Ayrıca 26-27 Mayıs 1997’de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi tarafından Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri yapılmış ve konuşmacıların sunumları 1998 yılı içerisinde basılmıştır. Ülkemizde son zamanlarda gelişim gösteren savaş yeri arkeolojisi ile alakalı olmak üzere de 28 Kasım 2022 tarihinde Konya’da Uluslararası Savaş Yeri ve Arkeolojisi Sempozyumu tertip edilmiştir.

Türkiye’deki üniversitelerde bazı istisnalar dışında Haçlı Seferleri ile alakalı dersler ağırlıklı seçmeli statüsünde olup iki krediliktir. Bunun dışında Selçuklu Tarihi, Türkiye Selçuklu Tarihi, Bizans Tarihi ve Ortaçağ Avrupa tarihi derslerinde de akış içerisinde Haçlı Seferleri konularına değinilmektedir. Bu dersler için seferler tarihiyle alakalı resim, harita vb. malzemeler de fazlasıyla tedarik edilebilecek durumdadır. Ayrıca yukarıdan beri aktarıldığı üzere Türkçe’ye çevrilen kaynak ve araştırma eserlerinin fazlalığı da lisans öğrencilerinin okumaları adına geniş bir yelpaze sunabilmektedir. Üniversitelerdeki lisans düzeyindeki derslerin dışında Yüksek Lisans ve Doktora derslerinde de ilgili hocaların uzmanlığı çerçevesinde seferler tarihiyle alakalı daha spesifik konularda dersler işlenebilmektedir. Buna bir örnek vermek gerekirse Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi’ne bağlı Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Ortaçağ Programı’nda Güz Döneminde “Haçlılar Çağında Doğu ve Batı Etkileşimi” adlı ders yıllardır tarafımdan verilmektedir. Yine İstanbul Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Tezli Yüksek Lisans Programı’nda Prof. Dr. Ebru Altan tarafından verilen “Haçlı Seferleri ve Mısır” ve doktora programında “Haçlı Seferleri Tarihi Kaynakları” adlı dersler mevcuttur. Aynı şekilde Trakya Üniversitesi’nde Doktorali Öğretim Üyesi Sevtap Gölgesiz Karaca tarafından Ortaçağ Tarihi Yüksek Lisans Programı’nda “Haçlı Seferleri Tarihi” dersi iki sömestir de verilmektedir.

Sonuç olarak bakıldığında Türkiye’de doğrudan bu saha ile alakalı çalışmalar geç başlamış olsa da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Ortaçağ Tarihi kürsüsünde Prof. Dr. Fikret Işıltan yönetiminde konuyla alakalı ilk müstakil çalışmayı yapan değerli hocamız rahmetli Prof. Dr. Işın Demirkent’in açtığı vizyon ile Türkiye’de Haçlı Seferleri tarihine eğilimin her geçen gün arttığı aşikardır. Ancak artan ilgiye rağmen kaynak dil konusundaki sıkıntıların bu sahada çalışmak isteyen yeni akademisyenlerin özveri ve çabasıyla aşılması gerekmektedir. Zira orijinal ve kaliteli çalışmaların özünde kaynak dili öğrenmenin ne kadar önemli olduğu hiçbir zaman unutulmamalıdır. Bütün bunlar Malazgirt sonrasında bu coğrafyayı tam manasıyla Türkiye yapmak üzere verilen uzun soluklu mücadelelerin ve günümüz Ortadoğu’sundaki gelişmelerin daha rahat anlaşılması için de gereklidir.

Haçlı Seferleri Konusunda Müstakil Eser ve Makale Kaleme Alan Akademisyenlerin Bibliyografyası

Prof. Dr. Işın DEMİRKENT (İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü)

Kitap ve Kitapta Bölüm

- *Haçlı Seferleri*, İstanbul 1997.
- *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1098-1118)*, I, Ankara 1990.
- *Urfa Haçlı Kontluğu Tarihi (1118- 1146)*, II, Ankara 1987.
- *Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Kılıç Arslan*, Ankara 1996.
- *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, Ankara 2001.
- *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180-1195) Komnenos Hanedanı'nın Sonu ve II. Isakios Angelos Devri*, İstanbul 2006.
- *Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195-1206) İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması*, İstanbul 2004.
- "1101 Haçlı Seferleri", *Prof. Dr. Fikret Işıltan'a 80. Doğum Yılı Armağanı*, İstanbul 1995, s. 17-56.
- "Haçlı Seferleri ve Türkler", *Türkler*, VI, Ankara 2002, s. 651-668.
- "Ortaçağ'da Urfa (III. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Kadar)", *Uygarlıklar Kapısı Urfa*, İstanbul 2002, s. 47-67.

Makale

- "Haçlılara Karşı Mücadelede Başarılı Bir Türk Kumandanı Savar", *Belleten*, XLVIII/191-192 (1984), s. 453-480.
- "Hittin Zaferi ve Kudüs'ün Müslümanlar Tarafından Fethi'nin Batıdaki Akisleri", *Belleten*, LII/205 (1988), s. 1547-1556; "Der Sieg von Hittin und die Eroberung Jerusalems durch die Moslems in Spiegel der Westlichen Darstellung", *Belleten*, LII/205 (1988), s. 1557-1566.
- "Urfa Haçlı Kontluğu Tarihine Bir Bakış (1098-1146)", *Belleten*, LII/206 (1988), s. 167-174.

- “Haçlı Seferleri Kaynaklarının Büyük Külliyyatı, *Recueil des Historiens des Croisades*, I, Doğulu Tarihçiler”, *Belleten*, LIV/210 (1990), s. 863-867.
- “Haçlı Seferi Dönemi Kalelerinden Ravendan”, *Belleten*, LVI/216 (1992), s. 371-389.
- “Jews in Christian Europe During the Crusades”, *Fokus on Türkiye*, no. 31 (Winter 1992), s. 35-37.
- “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, *Tarih Dergisi*, Prof. Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı, sayı 35 (1994), s. 65-78.
- “Haçlı Seferleri Kaynaklarının Büyük Külliyyatı, *Recueil des Historiens des Croisades*, II, Bizanslı Tarihçiler”, *Belleten*, LXV/244 (2001), s. 921-923.
- “Haçlı Seferleri Döneminde Yakındoğu Kültürünün Batıya Taşınması ve Bunun Avrupa Toplumuna Etkileri Üzerine”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, sayı 12 (2002), s. 562-563.
- “II. Haçlı Seferi Günleri”, *Popüler Tarih*, sayı 18 (Şubat 2002), s. 22-27.
- “Dördüncü Haçlı Seferi Günleri: İstanbul’un Latinler Tarafından Zapt ve Yağmalanması”, *Popüler Tarih*, sayı 20 (Nisan 2002), s. 14-20.
- “Birinci Haçlı Seferinin Sonunda Kudüs’ün Zaptı”, *Popüler Tarih*, sayı 23 (Temmuz 2002), s. 16-22.
- “Yakındoğu’nun Avrupa’ya Öğrettikleri”, *Popüler Tarih*, sayı 32 (Nisan 2003), s. 24-29.
- “Konstantinapolis’te Haçlılar”, *Toplumsal Tarih*, sayı 112 (Nisan 2003), s. 82-85.
- “Haçlılar, İstanbul’u Nasıl Yaktı”, *Popüler Tarih*, sayı 40 (Aralık 2003), s. 32-37.
- “Anadolu’nun Türkleşmesinde Haçlı Seferlerinin Rolü”, *İÜ Sosyoloji Yıllığı Kitap 15: Süha Göney ve Sabahattin Güllülü’ye Saygı*, ed. E. Eğribel-U. Özcan, İstanbul 2006, s. 566-482.
- *Haçlı Seferleri Tarihi, Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, ed. E. Altan, İstanbul 2007.

Ansiklopedi Maddesi

- “Haçlılar”, *DİA*, XIV, 525-546.
- “Hassan b. Gümüştegin”, *DİA*, XVI, 396-397.

- “Kudüs”, *DİA*, XXVI, 329-332.
- “Kürboğa”, *DİA*, XXVI, 562-563.
- “Kılıç Arslan I”, *DİA*, XXIII, 396-399.
- “Haçlılar”, *İstanbul Ansiklopedisi*, III, Fasikül 26, s. 483-489.

Sempozyum ve Kongre

- “Antakya Prinkepsi Bohemund’un Esir Alınması, Niksar’da Hapsedilmesi ve Serbest Bırakılması (1100-1103)”, *Niksar’ın Fethi ve Danişmendliler Döneminde Niksar Bilgi Şöleni Tebliğleri*, Niksar 1996, s. 3-7.
- “Haçlı Seferlerinin Başlaması ve Mahiyeti”, *Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri, 26-27 Mayıs 1997*, İstanbul 1998, s. 1-14.
- “1101 Haçlı Seferleri Ordularının Anadolu’da Takip Ettiği Yollar Hakkında”, *Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu İstanbul 23-25 Haziran 1997*, TTK, Ankara 1999, s. 115-122.
- “1101 Haçlı Ordularına Karşı Mücadelede Selçuklu-Danişmendli İşbirliği”, *Niksar’ın Fethi ve Danışmendliler Döneminde Niksar’da Tıp, Tarih ve Kültür Sempozyumu 6-8 Ekim 2000*, *Bildiriler*, Niksar 2003, s. 79-89.
- “İznik’in Haçlılar Tarafından Kuşatılması, 6 Mayıs-19 Haziran 1097”, *Tarih Boyunca İznik, İznik Eğitim ve Öğretim Vakfı I. Uluslararası İznik Sempozyumu (1-4 Kasım 2000)*, Ankara 2004, s. 121-130.
- “Haçlı Seferleri Döneminde Doğu Akdeniz’de Deniz Hâkimiyeti”, *Tarih Boyunca Dünyada ve Türklerde Denizcilik Semineri 17-18 Mayıs 2004*, *Bildiriler*, İstanbul 2005, s. 49-70.
- “Kudüs Haçlı Krallığı’nda Devlet İdaresi”, *Tarih Boyunca Saray, Hayatı ve Teşkilatı Semineri 23 Mayıs 2005*, *Bildiriler*, İstanbul 2006, s. 53-61.

Prof. Dr. Ebru ALTAN (İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü)

Kitap ve Kitapta Bölümler

- *İkinci Haçlı Seferi (1147-1148)*, TTK Yay., Ankara 2003.
- *Son Dönem Bizans İmparatorluğu Tarihi Bibliyografyası (1261-1453)*, (I. Demirkent,

F. Başar, M. Kesik ve H. Kortel ile), İstanbul 2003.

- *Antakya Haçlı Prinkepsliği Tarihi, Kuruluş Dönemi (1098-1112)*, TTK, Ankara 2018.
- *Haçlı Seferleri Tarihi*, İstanbul Üniversitesi, AUZEF, İstanbul 2022.
- “Myriokephalon (Karamıkbeli) Savaşı’nın Anadolu Türk Tarihindeki Yeri”, *Türkler*, VI, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 630-634.
- “İkinci Haçlı Seferi ve Selçuklular”, *Türkler*, VI, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 681-686.
- “Kıbrıs Haçlı Krallığı”, *Türkler*, VI, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 695-700.
- “Birinci Haçlı Seferi (1096-1099) ve Anadolu”, *Sosyoloji Yıllığı-Kitap 12, Semavi Eyice’ye Saygı. Tarihte Doğu-Batı Çatışması*, İstanbul 2005, s. 298-305.
- “Haçlı Seferleri Tarihinin Başlıca Ana Kaynakları”, *Ortaçağ Türk Tarihi Ana Kaynakları*, ed. A. Çetin, İstanbul 2008, s. 157-172.
- “Venedik’in Haçlı Seferi (1122-1124)”, *Prof. Dr. Erdoğan Merçil’e Armağan*, İstanbul 2013, s. 299-307.
- “Bizans’a Karşı İlk Haçlı Seferi Girişimi ve 1108 Devol Anlaşması”, *Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*, I, İstanbul 2013, s. 107-117.
- “Haçlılara Karşı Mücadelenin Önde Gelen Liderlerinden Nûreddin Mahmud b. Zengî (1146-1174)”, *Tarih Bilincine Adanan Bir Ömür Prof. Dr. Abdülkadir Donuk Armağanı*, İstanbul 2017, s. 225-244.
- “Nûreddin Mahmud b. Zengî, Musul-Halep Atabegi (1146-1174)”, *Cumhuriyetin 100. Yılında 100 Türk Büyüğü*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, İstanbul 2022, s. 137-169.
- “Selçuklu-Haçlı İlişkileri”, *İslam Tarihi ve Medeniyeti*, X Selçuklular, İstanbul 2018, s. 291-316.
- “Haçlı Seferleri Tarihinin Süryânî Kaynakları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Prof. Dr. Abdülkerim Özeydin’a Armağan*, İstanbul 2020, s. 44-56.
- “Bizans ve Haçlılar Çağı (1081-1204)”, *Bizans Tarihi*, (Anadolu Üni. AÖF, VI. Bölüm, baskıda).
- “İkinci Haçlı Seferi’nin Başlaması ve Haçlı Ordularının İstanbul’a Gelişi”, “İkinci

Haçlı Seferi'nin Sonuçları", *Türkiye Selçuklu Sultanları Külliyyatı, Sultan Mesud* cildi (baskıda).

- "Üçüncü Haçlı Seferi (1189-1192)", *Türkiye Selçuklu Sultanları Külliyyatı, II. Kılıç Arslan* cildi (baskıda).

Makaleler

- "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", *Belleten*, LXV/243 (2001), s. 571-582.
- "Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu", *Belleten*, LXVI/245 (2002), s. 87-94.
- "Birinci Haçlı Seferi nin Bir Görgü Tanığı: Fucherus Carnotensis", *Tarih Dergisi*, sayı 37 (2002), s. 45-49.
- "Çocukların Haçlı Seferi (1212)", *Popüler Tarih*, sayı 40 (Aralık 2003), s. 38-41.
- "Tapınak Şövalyeleri Neden Yakıldılar?", *Popüler Tarih*, sayı 48 (Ağustos 2004), s. 33-39.
- "Bazı Kesitlerle Doğu'da Haçlı Terörü", *Popüler Tarih*, sayı 54 (Şubat 2005), s. 24-29.
- "Haçlılara Karşı Mücadelede Türk Sultanı I. Baybars", *Popüler Tarih*, sayı 57 (Mayıs 2005), s. 20-25.
- "Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Râvendân Yaşatılacak", *Popüler Tarih*, sayı 74 (Ekim 2006), s. 14-17.
- "Anatolia After the Fourth Crusade", *Tarih Dergisi, Prof. Dr. Işın Demirkent Hatıra Sayısı*, sayı 42 (2007), s. 75-84.
- "Anadolu'da Haçlılara Karşı Savaş (1097-1190)", *Tarih Dergisi, Prof. Dr. Ali İhsan Gencer Hatıra Sayısı*, sayı 47 (2008), s. 75-104.
- "Renaud de Châtillon: Antakya Prinkepsi (1153-1160), Mâverâ-i Ürdün Senyörü (1177-1187)", *Tarih Dergisi*, sayı 55 (2012/1), s. 1-28.
- "Haçlı Seferleri ve Doğu Hristiyanları", *Sosyologca*, sayı 3 (2012), s. 63-71.
- "Haçlı Seferleri ve Anadolu", *Osmanlı Mecmuası*, sayı 4 (Ocak 2013), s. 24-31.
- "Nur al-Din Mahmud b. Zangi (1146-1174): One of the Prominent Leaders of the

Struggle against the Crusaders”, *Tarih Dergisi*, sayı 59 (2014/1), s. 63-87.

- “Suriye Selçuklu Meliklerinin Haçlılarla İlişkileri”, *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi. Osman Turan ve Selçuklular*, sayı 12 (2014), s. 51-63.
- “Latin Doğulu Tarih Yazarı Willermus Tyrensis’in (1130-1185) *Historiası* ve Zeyilleri”, *Şarkiyat Mecmuası*, sayı 27 (2015-2), s. 85-94.
- “Haçlı Ordularının Anadolu’da Selçuklu Topraklarına Son Girişi: İmparator Friedrich Barbarossa’nın Haçlı Seferi (1189-1190)”, *Tarih Dergisi*, sayı 68 (2018/2), s. 15-30.
- “Haçlı Seferleri ve Anadolu (1097-1190): Türkiye Selçukluları Tarihinde Haçlı Seferlerinin Yeri ve Önemi”, *Selçuk Üni. Selçuklu Araştırmaları Dergisi, Prof. Dr. Ramazan Şeşen Özel Sayısı*, sayı 12 (2020), s. 35-50.
- “Haçlı Devletlerinde (*Outremer*) Kullanılan Unvanlara Dair”, *Tarih Dergisi*, sayı 71 (2020/1), s. 67-81.
- “Bizans’ın Bulgaristan’ı İlhakı (976-1018) Üzerine Bir Değerlendirme”, *The Legends Journal of European History Studies*, sayı 1 (2020), s. 1-10.
- “Haçlı Seferleri ve Anadolu (1097-1190): Türkiye Selçukluları Tarihinde Haçlı Seferlerinin Yeri ve Önemi”, *USAD, Prof. Ramazan Şeşen Armağanı*, sayı 12 (2020), s. 35-50.
- “Sicilya Kralı II. Roger’nin Bizans’a Taarruzu ve Bizans-Norman Savaşları (1147-1149)”, *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı 37 (2021), s. 45-57.
- “Yakındoğu Tarihi Yazımında Eşsiz Bir Kaynak: Albertus Aquensis’in *Historia*’sı”, *Şarkiyat Mecmuası*, sayı 41 (2022), s. 85-97.
- “IV. Haçlı Seferi’nin Ardından Bizans ve Anadolu”, *Derin Tarih*, sayı 121 (Nisan 2022), s. 58-64.

Ansiklopedi Maddeleri

- “Savar”, *DİA*, XXXVI, 188-189.
- “Sür”, *DİA*, XXXVII, 535-537.
- “Yafa”, *DİA*, XLIII, 171-174.
- “Yağısıyan”, *DİA*, XLIII, 177-179.
- “Haçlı Seferleri”, *TÜBİTAK Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, 2022, II, 114.

Sempozyum Bildirileri

- “Cumhuriyet Döneminde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde Haçlı Seferleri Tarihi Çalışmaları ve Öğretimi”, *Cumhuriyetin 80. Yılında Üniversitelerde Tarih Öğrenimi, Araştırmaları ve Yayınları Semineri, 16-17 Aralık 2003, Bildiriler*, İstanbul 2004, s. 65-76.
- “Haçlılara Karşı Mücadelenin Önde Gelen Liderlerinden Nûreddin Mahmud b. Zengî (1146-1174)”, *Türk Tarihinde Lider ve Liderlik Anlayışı*, ed. A. Arslan, İstanbul 2014, s. 33-44.
- “1101 Yılı Haçlı Seferleri’nde Merzifon-Konya-Ereğli Savaşlarının Yerlerine Dair Tespitler”, *Uluslararası Savaş yeri Arkeolojisi Sempozyumu, 28 Kasım 2022, Konya, Bildiriler* (baskıda).

Prof. Dr. Mehmet ERSAN (Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir)

Kitap ve Kitapta Bölüm

- *Kilikya Ermeni Krallığı*, İstanbul 2000.
- *Selçuklular Zamanında Anadolu’da Ermeniler*, Ankara 2007.
- “Bizans İmparatorluğu ve Antakya Haçlı Prinkepsliği Siyasi İlişkilerine Bir Bakış”, *Prof. Dr. Işın Demirkent Anısına*, İstanbul 2008, s. 335-346.
- “Ermenilerin Nazarında Haçlılar”, *Tarihte Türkler ve Ermeniler*, ed. M. Metin Hülagu, Ankara 2014, s. 203-210.
- “A hostile and aggressive stance of the West towards Turkey based on othering and a double standard –a view from Turkey”, *Controversial Histories – Current Views on the Crusades, Engaging the Crusades*, III, Ashgate 2020, s. 47-50.

Makale

- “Rupenliler Döneminde Kilikya Ermeni Krallığı ile Antakya Haçlı Prenslığının Çukurova’da Hakimiyet Mücadelesi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIII/1 (1998), s. 83-95.
- “Birinci Haçlı Seferine Katılan Asiller Arasında Cereyan Eden Mücadeleler”, *Türk İncelemeleri Dergisi*, sayı 2 (2000), s. 23-40.

Sempozyum ve Seminer

- “I. Haçlı Seferinde Kilikya’nın Haçlıların Eline Geçmesi”, *Haçlı Seferleri ve XI. yüzyıldan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri (26-27 Mayıs 1997)*, İstanbul 1998, s. 65-73.

Prof. Dr. Aydın USTA (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul)

Kitap ve Kitapta Bölüm

- “Artukoğlu Belek Gazi’nin Siyasî Faaliyetleri”, *Prof. Dr. Ramazan Şeşen Armağanı*, İRCİA İSAR Vakfı yay., İstanbul 2006, s. 355-367.
- “Haçlı Seferleri Döneminde Suriye ve Filistin’de Meydana Gelen Doğal Afetler”, *İslam Öncesinden Çağdaş Türk Dünyasına Prof. Dr. Gülçin Çandarlıoğlu’na Armağan*, İstanbul 2008, s. 343-365.
- “Haçlı Seferlerinde Kadın”, *Ortaçağda Kadın*, ed. Altan Çetin, Ankara 2011, s. 383-323.
- “Haçlı Seferlerinin Hazırlayıcısı Olarak Malazgirt Savaşı”, *Alp Arslan ve Malazgirt*, İstanbul 2014, s. 135-151.
- “Zorunlu Bir Birliktelik Bizans-Haçlı Kardeşliği Üzerine”, *Münir Atalar Armağanı, Ortaçağ Tarihi Yazıları*, ed. Pınar Ülgen-Alpaslan Demir-Murat Serdar, İstanbul 2015, s. 327-337.
- “Kudüs Haçlı Krallığı’nda Kilise-Devlet İlişkisi (1099-1187)”, *Orta Çağ’da Din ve Devlet Doğu ve Batı Ekseninde*, ed. Ayşe Atıcı Arayancan, İstanbul 2018, s. 113-134.
- “Haçlı Seferleri”, *Dünyanın Oluşumundan Sanayi Devrimine İnsanlığın Serüveni*, ed. Ahmet Taşağıl-Aykut Kar, İstanbul 2018, s. 327-344.
- “I. Krallık Döneminde İbelin Ailesi”, *Abdülkadir Özcan’a Armağan, Tarihin Peşinde Bir Ömür*, İstanbul 2018, s. 743-762.
- “Antakya’nın Haçlı Hakimeleri (Alice ve Constance)”, *Bozkırın Oğlu Ahmet Taşağıl’a Armağan*, ed. Tuğba Eray Biber, İstanbul 2019, s. 341-356.
- “Büyük Selçuklular ve Haçlılar”, *Selçuklu Tarihi ve Tarihçiliğinin Temel Meseleleri*, Konya 2020, s. 53-64.
- “Haçlı Seferlerinde Mucizeler, Kehanetler ve Alametler (I. ve II. Haçlı Seferleri

Arasındaki Dönem (1096-1148)”, *Ortaçağ Tarihçiliğinde Bir Duayen, Prof. Dr. Abdülkerim Özaydın’a Armağan*, ed. Ebru Altan-Muharrem Kesik-Murat Öztürk, İstanbul 2020, s. 742-751.

- *Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri, Müslüman-Haçlı İttifakları*, İstanbul 2021 (3. Baskı).
- *Haçlı Seferlerinde Kuşatma*, İstanbul 2021 (2. Baskı).
- “Haçlı Seferlerinin Başlamasında Malazgirt Savaşı’nın Rolü”, *950. Yılında Malazgirt Zaferi ve Sultan Alp Arslan*, İstanbul 2021, s. 53-62.
- *Haçlı Hikayeleri*, İstanbul 2023 (2. Baskı).
- “Başlangıçtan 14. Yüzyıla Kadar Haçlı Düşüncesindeki Süreklilik ve Dönüşüm”, *14. Yüzyılda Haçlılar ve Türkler*, ed. Altan Çetin, İstanbul 2023, s. 15-24.
- “Ortaçağ Latin Kaynaklarında Konya” teslim edildi.
- “Türkiye Selçukluları Devrinde Konya Kuşatmaları”, teslim edildi.
- “Haçlı Seferleri Tarihi (1095-1291)”, teslim edildi.
- “Türkiye Selçuklu Sultanı II. Kılıç Arslan’ın Ortadoğulu Haçlılar ve Eyyûbîlerle Münasebetleri”, Selçuklu Sultanları Külliyyatı baskıda.
- “İslam Kaynaklarında Haçlı “Frenk” İmajı”, teslim edildi.

Makaleler

- “Artuklular ve Haçlılar, Haçlıların Bölgeye Gelişlerinden Belek’in Ölümüne Kadar (1098-1124)”, *Tarih Dergisi, Prof. Dr. İsmet Miroğlu Hatıra Sayısı*, sayı 37 (2002), s. 357-374.
- “Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde Haşîşîler”, *Tarih Dergisi*, sayı 44 (2007), s. 1-23.
- “Haçlı Seferleri Döneminde Din Değiştirme Vakaları”, *Belleten*, LXXV/274 (2011), s. 691-717.
- “Haçlılar ve Doğu Hıristiyanları Arasındaki İlişkiler”, *Belleten*, LXXVII/279 (2013), s. 691-717.
- “Türkiye Selçukluları Haçlılar Karşısında İslam’a Kalkan Oldular”, *Derin Tarih*, sayı 12 (Eylül 2018), s. 106-111.

- “Haçlı Seferleri Döneminde Sur Şehri”, *Belleten*, LXXXIII/297 (2019), s. 439-468.
- “III. Haçlı Seferinin Öncesinde Diploması ve Alman Ordusunun Balkanlardaki Yolculuğu”, *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, sayı 36 (2021), s. 36-57.
- “İkinci Krallık Döneminin Gerçek Mimarı: Konrad de Montferrat (ö.1192)”, *The Legends, Journal of European History Studies, Avrupa Tarihi Çalışmaları Dergisi*, sayı 2 (2021), s. 1-22.
- “Selçuklular ve Haçlılar”, *Muhit, Malazgirt Zaferi'nin 950. Yılında Selçuklular*, sayı 20 (Ağustos 2021), s. 23-26.
- “İstanbul'da Latin İşgali / 1204”, *Derin Tarih*, sayı 121 (Nisan 2022), s. 46-53.

Bilimsel Toplantılarda Yayınlanan Bildiriler

- “Latin (Haçlı) Kronikleri ve Yerli Hristiyan Kaynaklarında Artuklular”, ed. İbrahim Özcoşar, *I. Uluslararası Artuklu Sempozyumu (25-27 Ekim 2007 Mardin) Bildirileri*, Mardin 2008, s. 57-71.
- “Selçuklu Sultanlarının Gözüyle Haçlılar”, *Uluslararası Selçuklu Sempozyumu*, 26-30 Eylül 2010, Kayseri, TTK, Ankara 2014.
- “Müslüman-Haçlı Mücadelelerinde Türkmenler/Oğuzlar”, *Oğuzlar, Dilleri, Tarihleri ve Kültürleri, V. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu, 21-23 Mayıs 2014, Bildiri Kitabı*, ed. Tufan Gündüz-Mikail Cengiz, Ankara 2015, s. 127-132.
- “Müslüman Haçlı İttifakının Halep Kuşatması (1124)”, *III. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti, “Selçuklular ve Haçlılar”*, 8-10 Nisan 2016, Konya.
- “Haçlılar ve Müslümanlar”, “Türkiye Selçukluları ve Haçlı Seferlerinde Anadolu Müdafaası”, *I. Uluslararası Türk Kültürü ve Tarih Kongresi*, 5 Mayıs 2017, İstanbul.
- “Haçlılar ve Urfa'daki Yerli Hristiyanlar”, *I. Uluslararası Harran ve Çevresi, Tarih ve Arkeoloji Sempozyumu*, Urfa 2017.
- “Ortadoğu'da Kirli Siyaset; Kudüs'ün İşgali Çerçevesinde Fatımi-Haçlı İlişkileri”, *Uluslararası Kudüs ve Mescid-i Aksa Sempozyumu*, 6-8 Ekim 2017, Mardin.
- “Haçlı Seferlerine Giden Süreçte Malazgirt Savaşı”, *Malazgirt Meydan Muharebesi ve Sultan Alp Arslan Uluslararası Sempozyumu*, 26-28 Nisan 2018, Muş.
- “Haçlılara Karşı Mücadele veren bir Selçuklu Mümessili: İmadeddin Zengi”, *I. Uluslararası Selçuklu Tarihi Coğrafyası Sempozyumu*, 25-27 Ekim 2019, Konya.

- “Büyük Selçuklular ve Haçlılar”, *Selçuklu Tarihi ve Tarihçiliğinin Temel Meseleleri Sempozyumu*, 4-6 Nisan Konya 2019, s. 53-64.
- “1101 Yılı Haçlı Seferleri ve Önemi”, *Uluslararası Savaş Yeri ve Arkeolojisi Sempozyumu*, 28 Kasım 2022, Konya.

Doç. Dr. Sayime DURMAZ (Karatekin Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çankırı)

Kitap ve Kitapta Bölüm

- “Haçlılar, Bizans ve Selçuklular”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, ed. Ahmet Yaşar Ocak, I, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, s. 37-55.

Makale

- “Haçlıların Çankırı Yürüyüşü”, *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, yıl 7, sayı 10 (2012/2), s. 131-143.

Sempozyum ve Bildiriler

- “Haçlı Ordularının Balkanlardan Geçışı”, *Uluslararası Balkan Sempozyumu Bildirileri*, 5-7 Ekim 2012, ed. Süleyman Seydi-Vedat Kartalcık-Murat Kılıç, Isparta 2013, s. 493-511.
- “Kuruluş Sürecinden Malta Kuşatmasına Hospitalier Şövalye Tarikatı”, 2. *Uluslararası Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, 1-4 Kasım 2013, Turgutreis-Bodrum 2015, I, s. 464-488.
- “Blois Kontu Etienne’in Haçlı Seferi”, *Selçuklular ve Haçlılar Sempozyumu, Konya 8-10 Nisan 2016*, ed. Mustafa Demirci, İstanbul 2000, s. 807-828.

Doktoralı Öğretim Üyesi Sevtap Gölgesiz KARACA (Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Edirne)

Kitap ve Kitapta Bölüm

- *Kudüs Haçlı Krallığı Siyasî Tarihi (1099-1187)*, TTK, Ankara 2020¹, Ankara 2022².
- “Ekkehardus Uraugiensis’in Hierosolimita’sı ve 1101 Yılı Haçlı Seferleriyle İlgili Çeşitli Değerlendirmeler”, *Akademik Bakışla Haçlılar, Prof. Dr. Işın Demirkent’in Vefatının 15. Yılı Anısına*, ed. B. Küçüksipahioğlu-C. Avcı, İstanbul 2021, s. 283-313.

- “Haçlı Ordularının Geçiş Güzergâhında Bir Kent: Adrianopolis (Edirne)”, *Tarih Öncesinden Cumhuriyete Edirne Üzerine Araştırmalar*, ed. E. Karaca, Edirne 2021, s. 97-117.
- “Malazgirt’in Yankıları: 1095 Clermont Konsili’nde Haçlı Seferi Çağrısı”, *950. Yılında Malazgirt Zaferi*, ed. B. Küçüksipahioğlu-C. Yakupoğlu, İstanbul 2022, s. 253-267.
- “Sultan I. Kılıç Arslan Döneminde Anadolu’da İlk Türk-Haçlı Mücadelesi”, *Türkiye Selçuklu Sultanları Külliyyatı*, 2023.

Makale

- “I. Haçlı Seferi (1096) Öncesinde Bizans İmparatorluğu’nun Siyasî Durumuna Bakış”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, II/4 (2012), s. 141-153.
- “Norveç Kralı I. Sigurd (Sigurðr)’un XII. Yüzyılda Kudüs’e Seferi”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XV/1 (2013), s. 331-344.
- “Kutsal Topraklarda Kurulan Bir Haçlı Devleti: Regnum Ierusalem-Kudüs Krallığı”, *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi: İsrail*, yıl 7, sayı 21 (2017), s. 65-75.
- “Birinci Haçlı Seferi’nin Türk-Haçlı İlişkileriyle İlgili Batılı Kaynakları”, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Cihannüma Dergisi*, IV/1 (Temmuz 2018), s. 61-92.
- “Latince Kaynaklar Işığında Birinci Haçlı Seferi Ana Ordusunun Maraş Şehri’nden Geçişi”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXXVII/63 (2018), s. 171-198.
- Haçlı Kaynaklarında Türk İmajı (Gesta, Raimundus, Fulcherius Örneği ve Değerlendirme), *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, VII/2 (2020), s. 468-484.
- “Kudüs Krallık Sikkeleri”, *Şarkiyat Mecmuası*, sayı 43 (2023) (baskıda).

Sempozyum, Kongre

- “Orta Çağ Avrupası’nda Çocuk Hareketi: Fransız ve Alman Çocukların Haçlı Seferi”, *Geçmişten Günümüze Şehir ve Çocuk*, II, ed. Osman Köse, Samsun 2016, s. 925-933.
- “Ruhban Sınıfından Olmayan Cenovalı Bir Yazarın Gözünden Haçlı Seferleri”, *XIX. TTK Kongresi*, Ankara 2022.
- “1502 Castle Spaces, III: Networks of Conquest - Understanding the Significance of Crusader Castles”, *The Fortresses of the Crusades Period in Turkey*, *International Medieval Congress 2023, Networks & Entanglements*, 3-6 July 2023.